

LIBERTATEA DE EXPRIMARE CA FUNDAMENT AL MORALITĂȚII

Autor: Anastasia Ilie | 23 martie 2022

În vremurile pe care le trăim, atunci când auzim sintagma *libertate de exprimare*, mintea noastră o asociază imediat și inevitabil cu spectrul corectitudinii politice care bântuie lumea civilizată, ca fiind cea mai evidentă și agresivă amenințare la adresa acestui concept. Puțini sunt, totuși, cei care se exprimă liber în apărarea libertății de exprimare, nu fiindcă le-ar fi interzis, ci fiindcă sunt limitați de propriile granițe intelectuale, fără a încerca să aprofundeze sensurile și condițiile libertății de exprimare în contextul societății în care trăiesc.

Avem norocul să trăim într-un moment al istoriei și într-un loc în care libertatea de exprimare este un drept inviolabil, garantat prin mai multe tratate internaționale și prin constituții, iar acest lucru nu trebuie ignorat sau tratat cu indiferență, ci trebuie apreciat la adevărata sa valoare. În ficțiunea juridică pe care o numim stat, drepturile fundamentale cu care ne-am născut și fără de care nu ne putem imagina o viață civilizată ne sunt garantate doar atâta vreme cât există un mecanism care să ni le garanteze.

Așadar, ca un preambul, aș vrea să subliniez cât de important este ca un individ să-și recunoască drepturile și să cunoască limitările lor, dar și să își păstreze vigilența constantă cu privire la autoritățile cărora le permite (și pe care le desemnează democratic) să îi reglementeze aplicarea acestor drepturi. Istoria ne-a dovedit în nenumărate rânduri (și ne-o dovedește și prezentul) că într-o clipă putem fi oameni liberi într-o țară liberă, iar în următoarea putem deveni indezirabili într-un sistem extremist. Libertatea de orice fel nu exclude responsabilitatea, ba chiar o completează – nu putem fi liberi fără să conservăm mediul care ne oferă libertatea.

În primul rând, două elemente cheie ale libertății de exprimare sunt libertatea de opinie și libertatea de informare, iar de aceasta din urmă se profită rareori. Opinia este cel mai

adesea înțeleasă ca manifestare a gândului, însă o mare parte dintre oameni nu își formează gânduri informate, ca urmare a unei analize raționale, ci cred orice gând li se ivește în minte din momentul în care acesta apare. Iar libertatea de exprimare se rezumă la împărtășirea opiniei, fără exercitarea libertății de informare.

Libertatea de informare este esențială, ea trebuie privită nu doar din perspectiva persoanei care se informează, ci mai degrabă din perspectiva celui care informează. Dacă eu am libertatea de a mă informa, înseamnă că am la dispoziție suficiente resurse create de semeni de-ai mei care au avut, la rândul lor, libertatea de a se exprima astfel încât creația lor să ajungă la mine. În acest context de schimb liber de idei, cât de binevenită ar fi intervenția unei autorități care să aleagă în locul meu care dintre informații îmi este benefică și care îmi dăunează?

Nu ne putem gândi la libertatea de exprimare ca însemnând doar dreptul de a ne exprima opiniile; ea este ansamblul tuturor manifestărilor sociale ale omului, incluzând cuvântul, arta în toate formele ei, libertatea presei, libertatea credinței și a manifestării spirituale. A o reduce la dreptul de a manifesta orice gând fără a fi susceptibil de repercusiuni este simplist și incorect.

Există deja numeroase ingerințe ale libertății de exprimare, majoritatea dintre ele raportându-se la celelalte drepturi fundamentale ale omului, precum dreptul la viață privată sau la demnitate; iar constituția prevede și că drepturile și libertățile trebuie exercitate cu bună-credință. Deși libertatea de exprimare este inviolabilă, ea nu este și absolută, însă rămâne de văzut în ce măsură se poate aplica cenzura formelor acestei libertăți, care prin natura lor sunt circumstanțiale. Putem oare reglementa prin reguli generale și obligatorii chestiuni relative?

Regulile, manifestate sub forma interdicțiilor (interdicția de a exprima anumite idei, de a publica anumite texte, de a expune anumite picturi sau de a interpreta anumite piese) impuse de o autoritate sunt un precedent periculos care poate ajunge să nu cunoască limite. Orice ingerință asupra libertății de exprimare trebuie să fie proporțională cu scopul legitim urmărit de o autoritate atunci când o limitează, iar justificarea acestui scop trebuie să fie foarte convingătoare.

Dacă prin cenzură scopul este acela de a nu ofensa și de a nu propaga anumite idei considerate dăunătoare sau instigatoare, ea poate deveni nelimitată, având în vedere gradul de subiectivism al acestor concepte. Iar dacă cenzura își atinge scopul și nicio informație dăunătoare nu ajunge la grupul țintă, atunci acel grup nu va cunoaște decât un aspect al existenței, acela care îl menține neperturbat psihic, stabil. De asemenea, ideea generală de a nu ofensa nu reprezintă o justificare legitimă a limitării dreptului la libera exprimare. Din contră, Curtea Europeană a Drepturilor Omului chiar a statuat că nu este garantat prin Convenție și dreptul de a nu fi expus la opinii care nu sunt conforme propriilor convingeri.

Ar fi lipsit de logică ca o societate să aplice libertatea de exprimare doar raportat la conținutul pe care îl consideră favorabil, plăcut sau care îi este indiferent. Dacă suntem cu toții de acord cu anumite forme de expresie sau dacă nu ne creează nicio emoție, fie ea pozitivă sau negativă, conceptul de drept inviolabil la exprimare nu își mai găsește justificarea, norma în sine nu are ce să protejeze, deoarece nimeni nu va avea un motiv să atace ceea ce este exprimat. Scopul enunțării și prevederii acestui drept atât în dreptul național, cât și în dreptul internațional este de a proteja tocmai acele forme de exprimare care nu sunt confortabile pentru toată lumea.

Într-o societate liberă și democratică, o astfel de protecție este absolut esențială în viața omului, deoarece exprimarea socială a ființei este însăși expresia individualității omului, a sinelui, a sufletului și personalității lui. Prin legătura firească între interiorul ființei umane și exprimarea sa ca ființă socială are loc procesul de devenire, de evoluție. Dacă această legătură ar fi ruptă prin imposibilitatea ființei umane de a-și exprima cele mai profunde concepții, atunci ea s-ar afla într-o contradicție continuă cu autenticitatea ei, nemaiaivând niciun filtru în dezvoltarea conștiinței de sine. Astfel, omul ar rămâne într-o rătăcire interioară, lipsit de criterii valorice care să îl orienteze, pentru că nu-și poate exprima o existență socială autentică și nu poate primi niciun răspuns sincer din partea colectivului care să îl ajute în procesul de devenire.

Mai mult, un om care nu este expus la idei contradictorii nu va fi niciodată îndemnat să își dezvolte rațiunea; nu va fi pus în fața unor decizii dificile, iar libertatea de alegere îi va fi îngăduită - va fi calm în propriul lui univers. Își va cunoaște locul și atât, ca într-un scenariu demn de *Brave New World*. Nu va risca nefericirea prin expunerea la o carte sau o pictură despre care autoritatea a decis că i-ar crea disconfort. Însă nu va cunoaște nici progresul, nici binele sau răul, nici discernământul. A reprima opiniile celorlalți ar face din om un prizonier voluntar al propriilor convingeri, l-ar determina să se priveze de accesul la mijloacele prin care și-ar putea schimba gândirea. Ar însemna un regres inevitabil, sigur și deplorabil al ființei umane. Simțul moral al omului nu doar că ar pieri, ci nu s-ar mai naște niciodată.

Dumnezeu, atunci când a creat omul, i-a dat libertatea de a alege. Adam și Eva aveau accesul liber la pomul cunoștinței binelui și răului, chiar dacă le fusese interzis. Nu a fost „cenzurat” înainte ca măcar să știe că există. Ei au avut posibilitatea de a nu respecta regula și de a alege să cunoască. Au ales, iar umanitatea suportă consecințele - și mai multă libertate în a cunoaște binele și răul. Însă binele nu poate fi cunoscut fără a cunoaște și răul, cele două noțiuni sunt interdependente, iar capacitatea omului de a raționa se raportează ineluctabil la expunerea simultană la lumină și la întuneric.

A nu avea acces la nicio creație pe care o societate sau un grup o consideră imorală la un moment dat înseamnă că moralitatea intrinsecă nu se poate raporta la nimic, astfel că nu poate evolua și nu are nicio valoare. Un om cu adevărat moral este acela care

cunoaște imoralitatea și alege să nu o manifeste; un om virtuos este acela care are cunoștința faptului că poate ceda răului, însă prin propriul liber arbitru decide să își păstreze virtutea. Dacă răul nu îi este cunoscut și nu a avut niciodată posibilitatea de a-l contempla, un om nu este bun. El este, de fapt, constrâns să nu fie expus la rău, însă acest lucru nu îl face bun, deoarece comportamentul lui nu este alegerea lui și, astfel, nu poate fi garantat într-un timp îndelungat.

Limitarea prin lege a libertății de exprimare pleacă de la premise greșite. Este necesar ca omul să fie expus la informații care au capacitatea de a-i dăuna psihic. Este esențial pentru progresul uman să avem discernământ, rațiune, emoție și capacitatea de a lua decizii, care nu se pot dezvolta decât prin analiză și gândire. Iar acestea din urmă nu vor fi declanșate dacă intelectul este într-o comă indusă artificial.

Deși se vorbește despre libertatea de exprimare ca fiind un drept individual, el este și un drept colectiv, pentru că prin esența lui este o manifestare în societate a omului. Acest caracter îl predispune la limitări naturale, care decurg firesc din relațiile sociale ale omului în raport cu cei din jurul lui, în fața cărora se manifestă. Legea face mențiune despre conceptul de *bune moravuri* sau despre acela de *morală publică* ca limite ale dreptului la libera exprimare, însă este bine-cunoscut faptul că asemenea noțiuni au un conținut variabil de la o comunitate la alta sau de la o epocă la alta. Morala publică, cunoscută ca norme de comportament social al omului în manifestarea lui sub orice formă, evoluează organic odată cu progresul unei societăți. Orice exprimare care nu se încadrează în noțiunea colectivă de morală va fi controlată din exterior, va fi pusă la punct și taxată - iar persoana de la care acea formă de exprimare emană va afla astfel care comportamente sunt acceptabile și își va dezvolta propriul radar moral.

În acest caz, nu este necesară și nici de dorit intervenția unei autorități care să limiteze artificial un drept care este deja limitat de judecata colectivă. În lipsa unui motiv temeinic și excepțional, consider că interferența statului în libertatea de exprimare este abuzivă, deoarece transpunerea unor elemente subiective și individuale în norme obiective și general obligatorii este lipsită de justificare, iar una dintre cele două părți ale unui conflict de opinii, care înainte se aflau pe poziție de egalitate morală, va fi privilegiată prin lege fără un motiv real.

Într-un conflict între o *convingere personală* și o anumită *formă de exprimare care creează o emoție negativă*, ambele elemente reprezintă simple situații de fapt, ele sunt în afara unui cadru moral obiectiv. Care ar fi explicația pentru care forma de exprimare să fie cea care cedează în fața convingerii personale ale altei persoane? O asemenea abordare empirică a moralității, transformată în text de lege, nu poate justifica superioritatea convingerii personale sau, altfel spus, a dreptului de a nu fi expus la conținut deranjant sau tulburător.

Vorbirea liberă, arta, literatura, orice formă de exprimare a spiritului uman nu ar trebui

să fie susceptibile de a fi îngrădite vreodată, sub orice pretext. A acorda o asemenea putere unei autorități pe care omul nu o mai poate controla este un pericol cu atât mai mare, cu cât este mai imprevizibil. Nu există un sistem incoruptibil care să nu ajungă să abuzeze de această putere.

În concluzie, frica de a fi rănit de libertatea de exprimare a celuilalt ne înlătură și individualitatea. Responsabilitatea de a ne adapta la realitatea mediului înconjurător nu poate fi cedată fără a renunța în același timp la ceea ce ne face umani. Prin rațiune putem distinge între bine și rău, între moral și imoral, și putem alege, însă această distincție nu o putem face dacă închidem ochii sau dacă cerem interzicerea oricăror forme de exprimare care ne creează disconfort.

Dumnezeu a creat omul liber, iar astăzi omul se înlănțuie de bunăvoie. Îngrădirea libertății de exprimare garantează uniformizarea în letargia vieții lipsite de emoție și de rațiune. Ideile sunt menite să supraviețuiască dincolo de viața omului, nu să moară înăuntrul lui. De aceea, fiecare dintre noi trebuie să accepte că efortul de a gândi creează o lume mult mai bună decât resemnarea în confortul psihic.

Imagine: Salvador Dali - „Self-portrait with L'Humanitie” (1923); Sursa: Wikiart